

Türkçe Koşul Tümcelerinde Ne Soru Sözcükleri*

Wh-Words in Turkish Conditional Constructions

Emine YARAR**

Öz

Koşul tümceleri ve ne soru öbekleri sıklıkla incelenen ve değişik açılardan betimlenen konulardan ikisidir. Bu yoğun incelemelerin nedeni her iki dilsel kümenin karmaşık sözdizimsel davranışlar sergilemesidir. Bu çalışmada Türkçedeki koşul tümcelerin öncül tümceciklerinde ne soru sözcükleri kullanılması sonucunda oluşan ve koşul soru tümceleri olarak adlandırılan tümceler ele alınmaktadır. Çalışmanın amacı koşul tümcelerinin bir kümesini oluşturan koşul soru tümcelerini sergiledikleri sözdizimsel özellikler açısından koşul tümcelerin diğer yapıları ile karşılaştırılmak yoluyla incelemektir. Öncül tümceciklerde ne soru sözcükleri içeren koşul soru tümcelerinin diğer koşul tümcelerinden farklı sözdizimsel özelliklere sahip oldukları gözlenmektedir. Bu farklılıklardan ilki diğer koşul tümcelerinde seçimlik olarak kullanılan *eğer* bağlacının koşul soru tümcelerinde kullanılamamasıdır. Diğer farklılık ise öncül-sonuç tümcecik diziliminin diğer koşul tümcelerinin aksine koşul soru tümcelerinde sabit olması ve sonuç-öncül diziliminin dilbilgisel olmayan tümcelere neden olmasıdır. Diğer bir deyişle koşul soru tümceleri yalnızca öncül-sonuç dizilimine sahiptir. *Eğer* bağlacının koşul soru tümcelerinde kullanılamaması adı geçen bağlacın [+ne] özelliği taşımasıdır. Koşul soru tümcelerinde öncül-sonuç tümcecik diziliminin tek seçenek olması ise öncül tümcecikte üretilen kavramsal çerçevenin sonuç tümcecğinde dile getirilecek olan sorunun ifade edilebilmesi için ön koşul olmasından kaynaklanmaktadır. Kısacası kavramsal çerçeve oluşturulmaksızın sonuç tümcecğindeki sorunun dinleyiciye yöneltilmesi mümkün değildir. Bu nedenle diğer koşul yapıları ve Türkçedeki diğer yantümcelerin aksine koşul soru tümcelerinin tümcecik dizilimi son derece sabittir, hatta bu dizilimin donuk bir örüntü olduğu da ileri sürülebilir. Yukarıda özetlenen koşul soru tümcelerinin sözdizimsel özellikleri *eğer* bağlacına ilişkin özellikleri de

* Bu çalışma 17-18 Mayıs 2010 tarihlerinde Ortadoğu Teknik Üniversitesi'nde düzenlenen 24. Ulusal Dilbilim Kurultayı'nda "Koşul soru tümceleri" başlığı altında sunulan bildiriye yararlanılan gözlemlerden bir kısmını içermektedir.

** Yard. Doç. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, İngiliz Dilbilimi Bölümü, yarar@hacettepe.edu.tr

ortaya koymaktadır. *Eğer* bağlacı yukarıda da belirtildiği gibi [+ne] özelliği taşıması nedeniyle koşul soru tümcelerinde kullanılamamaktadır. Bu kısıtlama adı geçen bağlacın etki alanını da ortaya koymaktadır. Koşul soru tümcelerinin diğer koşul tümceleriyle karşılaştırılması sonucunda *eğer* bağlacının etki alanının öncül tümcecikle sınırlı olduğu ortaya çıkmaktadır. Ancak öncül tümcecikte içe yerleştirilmiş bir yantümce olduğunda ise bu yantümce *eğer* bağlacının etki alanına girmemektedir ve *eğer* bağlacı bu yantümcecikte yer alan öğelerin özellikleri üzerinde etkili değildir. Dolayısıyla *eğer* bağlacı dar bir etki alanına sahiptir. İnceleme aynı zamanda ne soru sözcüklerinin koşul soru tümcelerinde sergilediği sözdizimsel davranışları da ortaya koymaktadır. Ne soru sözcüklerinin basit tümcelerde sergiledikleri özellikleri, eylem öncesi konumda yer alma ve tümce başı konumda da kullanılabilme, koşul soru tümcelerinin öncül tümceciklerinin de sergilediği gözlenmiştir.

Anahtar sözcükler: koşul soru tümceleri, koşul yapılar, ne soru öbekleri, *eğer*

Abstract

Conditional clauses and wh-phrases are among the most frequently studied linguistic structures. They have been studied in terms of distinct linguistic aspects. The reason for this attention seems to be the complex syntactic patterns they have. This study deals with and analyses conditional questions in which wh-phrases appear in protasis or antecedent of conditional clauses. The aim of the study is to uncover syntactic characteristics of conditional questions, part of conditional clauses in Turkish. These syntactic characteristics are revealed through the comparison of plain or other conditional constructions and conditional questions. It is found that conditional questions have distinct syntactic properties that make them different from other conditional constructions. One of these significant differences is that conditional particle *eğer* which is optionally used in other conditional constructions does not appear in conditional questions. The other difference is that the antecedent-consequent order is the only option in conditional questions although there are two options, namely antecedent-consequent and consequent-antecedent, in other conditional constructions. The study tries to offer explanations about these patterns observed in conditional questions. The unavailability of *eğer* particle in conditional questions stems from the fact that this particle does not have the feature of [+wh]. Concerning the antecedent-consequent order in conditional questions, it is argued that mental or conceptual model produced in antecedent clause should be uttered first to ask the question in the consequent clause. In short, the question cannot be asked without developing the related conceptual framework in the antecedent clause. Therefore, unlike other conditional clauses and subordinate clauses the order of clauses in conditional questions is very rigid. It is even possible to argue that the antecedent-consequent order is a frozen pattern for conditional questions. The syntactic observations above also provide some characteristics of the conditional conjunction *eğer*. The analysis first uncovers the scope of *eğer* that is limited to antecedent clause. When there is another embedded clause within antecedent clause the syntactic features of *eğer* do not affect those of the constituents appear in this embedded clause. Therefore *eğer* has a narrow scope. The analysis also reveals the position of wh-words in the antecedent clauses of conditional questions. As in simple sentence structures wh-words may appear both in pre-verbal position and in sentence-initial position when they are used in conditional questions.

Keywords: conditional questions, conditional constructions, wh-phrases, *eğer*

Koşul tümceler varsayımsal durumları ve bu durumların neden olduğu ya da yol açtığı sonuçları dile getiren tümceler olarak tanımlanmaktadır (Narayanan vd. 2009). Bu tür tümceler konusunda farklı dilbilimsel açılardan gerçekleştirilmiş çok sayıda çalışma bulunmaktadır. Söz konusu incelemelerden bir kısmı biçimbilimsel ve sözdizimsel boyutlarda gerçekleştirilmiştir (örneğin, Bhatt ve Pancheva 2006; McCready ve Reese 2002). Bilgi yapısı bakımından ve felsefi açıdan koşul tümcelerinin incelendiği çalışmalar da bulunmaktadır (örneğin, Caron 2006; Egré ve Cozic 2010; Hacıoğlu 1993; Haiman 1978; Lowe 1992; Stalnaker 1968). Ne soru sözcükleri de koşul tümceleri gibi sıkça incelenen konulardan biridir (örneğin, Kishimoto 2005; Sabel 2001). Ayrıca koşul tümcelerinin sorularla birlikte ele alındığı İngilizceye ilişkin çalışmalar da mevcuttur (Isaacs ve Rawlins 2006; Velissaratou 2000).

Kapsam ve amaç

Bu çalışma koşul tümcelerinin bir kümesini oluşturan ve koşul soru tümceleri¹ olarak adlandırılan tümceler üzerinde odaklanmaktadır. Koşul soru tümceleri öncül tümceciklerde ne soru sözcükleri içermekte ve tümce sonuç tümcecikte yer alan ifadeler yoluyla soru şeklinde dile getirilmektedir. Çalışmanın amacı koşul soru tümcelerini betimlemek ve bu tür koşul tümcelerini öncül tümcecikte ne soru sözcüğü içermeyen koşul tümceleriyle karşılaştırarak söz konusu yapıların sergilediği sözdizimsel özellikleri ortaya koymaktır. Bu amaç doğrultusunda öncül tümceciklerde dolaylı soru yantümceleri barındıran koşul yapılar ve sonuç tümceciklerde ne soru sözcükleri içeren koşul tümceleri de koşul soru tümceleriyle bağlantılı bir şekilde ele alınmaktadır. Sunulan betimlemede ulaşılan sonuçlara dayalı olarak *eğer* bağlacının kullanımı ve taşıdığı özellikler konusundaki gözlemlere de yer verilmektedir.

Çalışmada koşul soru tümceleri olarak tanımlanan tümcelere ilişkin bazı örnekler aşağıda sunulmaktadır:

- (a) Hangi takım şampiyon olursa sevinirsin?
- (b) Öğretmen ne/neyi okumanı isterse üzülürsün?
- (c) Egemen ne zaman gelirse şaşırırsın?

Öncül tümcelerde dolaylı soru yantümceleri içeren koşul tümceleri şu şekilde örneklendirilmektedir:

- (d) (Eğer) Egemen Cem'in kime inandığını biliyorsa hiç şaşırımam.
- (e) (Eğer) Ege onun ne düşündüğünü tahmin edebilseydi kendini üzmezdi.

Sonuç tümceciklerinde ne soru sözcükleri içeren koşul tümcesi örnekleri ise şunlardır:

1 Çalışmada öncül tümceciklerde ne soru sözcüklerinin kullanıldığı tüm koşul tümceleri koşul soru tümcesi olarak tanımlanmamaktadır. Öncül tümceciklerde ne soru sözcükleri bulunmasına rağmen koşul soru tümcesi tanımına dahil edilmeyen koşul yapılar da mevcuttur. Örneğin, *Kim erken gelirse ödülü o kazanır* tümcesi çalışmada incelenen koşul soru tümceleri kapsamında yer almamaktadır. Bunun nedeni söz konusu tümcenin öncül tümceciğinde yer alan ne sorusu öbeğinin belgisiz ad öbeği anlamı taşımasıdır.

sorulara verilen yanıtlar olabileceğini savunmuştur. Örneğin (7b)'de yer alan örnek “yağmur yağarsa ne olur?” sorusuna ya da benzer bir başka soruya karşılık olarak verilmiş bir yanıt olabilir.

Yukarıda sunulan çeşitli çalışma bulgularının da ortaya koyduğu gibi koşul tümceleri Türkçe’de çeşitli biçimsel, sözdizimsel ve anlamsal özellikleri bakımından incelenmiştir. Bu çalışmalara ek olarak pek yaygın olmamakla birlikte Türkçedeki koşul tümcelerinin bilgi yapısı da incelenmiştir (Hacıoğlu 1993). Öncül tümceciklerde adsl yüklemelerden sonra kullanılan *ise* parçacığından yola çıkan Hacıoğlu (1993) bu parçacığın Türkçe’de konu ad öbeklerinde de (örnek (8)) kullanılmasını temel alarak belirteç yantümcelerinin ve bu yantümcelerden biri olan koşul tümcelerin konu işlevine sahip olduğunu savunmaktadır:³

(8) Bu yazı *ise* çok bilgilendirici.

Aşağıda koşul tümceler bağlamında incelenecek olan ne soru sözcüklerine ilişkin şimdide dek ortaya konan temel sözdizimsel özellikler alanyazınına dayalı olarak özetle sunulmaktadır.

Türkçe’de Ne Soru Sözcüklerinin Sözdizimsel Özellikleri

Akar (2001) Türkçe’de ne soru sözcüklerinin eylem önu konumda yer aldığını belirtmektedir (örnek (9)). Ne soru sözcükleri çalkalama sonucunda tümce başı konumda da kullanılmaktadır (örnek (10)). Aşağıdaki tümceler bu durumu örneklendirmektedir.

(9) Ege kimi gördü?

(10) Kimi Ege gördü?

(9)’da nesne ne soru sözcüğü olan *kimi* eylem öncesi konumda iken (10)’da çalkalama işlemi sonucunda tümce başı konumda kullanılmaktadır. Ancak ne soru sözcükleri (11)’da görüldüğü gibi eylem sonu konumda kullanılamamaktadır (Akar 2001):

(11) * Ege gördü kimi?

Tartışma

Çalışmanın bu bölümünde belirtilen amaçlar uyarınca öncelikle koşul soru tümcelerinde gözlenen sözdizimsel özellikler diğer koşul yapıları ile karşılaştırma yapılarak ele alınmaktadır. Ardından koşul soru tümcelerinin sözdizimsel özellikleri temel alınarak *eğer* bağlacına ilişkin elde edilen bulgulara yer verilmektedir.

³ Ayrıca koşul tümcelerinin konu işlevi taşıdığı dört dilsel bağlam Hacıoğlu (1993) tarafından örneklerle betimlenmiştir. Söz konusu dört dilsel bağlam şunlardır: (a) metinlerin önceki bölümlerinde dile getirilen önermeye yapılan göndermeler, (b) metinlerin önceki bölümlerinde dile getirilen önermeye tezat oluşturan örnekler verilmesi, (c) metinlerin önceki bölümlerinde yer alan genellemelerin örneklendirilmesi ve (d) söylemde yer alan seçeneklerin ele alınması.

Koşul soru tümcelerinin sözdizimsel özellikleri

Bu bölümde yukarıda örneklendirilen koşul soru tümcelerinin sözdizimsel özellikleri betimlenmektedir. Bu betimlemede ne soru sözcüklerinin kullanılmadığı koşul yapılar, öncül tümcelerde dolaylı soru yantümceleri içeren koşul tümceleri ile sonuç tümcecikde ne soru sözcükleri barındıran koşul tümceleri koşul soru tümceleriyle karşılaştırılmaktadır.

Koşul soru tümcelerinde gözlenen ilk özellik *eğer* bağlacının bu tür tümcelerde kullanılamamasıdır. Yukarıda belirtildiği gibi koşul tümcelerindeki öncül tümceciklerde ne soru sözcüğü yer almadığında söz konusu bağlaç çoğunlukla seçimlik olarak kullanılmaktadır. Aşağıda sunulan örnekler koşul soru tümcelerinde *eğer* bağlacı kullanımının dilbilgisel olmayan tümcelere yol açtığını göstermektedir.

(12) a. [[Ege hangi filmi izlerse] [mutlu olur?]]⁴

b. * [[Eğer Ege hangi filmi izlerse] [mutlu olur?]]

(13) a. [[O kime kızarsa] [Ege üzülür?]]

b. * [[Eğer o kime kızarsa] [Ege üzülür?]]

(14) a. [[Egemen nasıl davranırsa] [şaşırsın?]]

b. * [[Eğer Egemen nasıl davranırsa] [şaşırsın?]]

Yukarıdaki (12), (13) ve (14) örneklerinde görüldüğü gibi (a) tümceleri dilbilgiseldir, (b) tümceleri ise dilbilgisel değildir. Tümce yapısı ve öğeler açısından birbirinin eşi olan tümcelerdeki tek fark (b) tümcelerinde *eğer* bağlacının kullanılmasıdır. Dolayısıyla dilbilgisel olmayan tümcelere yol açan nedenin bu bağlacın kullanılması olduğu görülmektedir.

Eğer bağlacının koşul soru tümcelerinde kullanılamaması söz konusu bağlacın ne soru sözcüklerinin etkinleştirilmesini zorunlu kıldığı özellikleri içermediğini göstermektedir. Diğer bir deyişle bu bağlaç [+ne] özelliği taşımamaktadır ve adı geçen özelliği denetlemesi sonucunda ortaya özellik çakışması çıkmaktadır. Kısacası *eğer* bağlacı koşul ya da öncül tümceciklerdeki ne soru sözcüklerinin bulunmasını gerekli kıldığı [+ne] özelliğini barındırmamaktadır. Dolayısıyla *eğer* bağlacı ancak ne soruları içermeyen öncül tümcelerde kullanılabilir sonucuna varmak olası görünmektedir.

Öte yandan öncül tümceciklerde yer alan ne sorularının türü (örneğin söylemle ilgili ne soru sözcüğü (*hangi kitabı* (örnek (12)), özne/nesne ne soru sözcüğü (*kim/ne* ve *kimi/neyi* (örnek (13)) ya da belirteç ne soru sözcüğü (*nasıl* (örnek (14)) *eğer* bağlacının söz konusu tümceciklerde kullanılamamasında bir farklılığa yol açmamaktadır. Kısacası, türüne bağlı olmaksızın ne soru sözcüklerinin öncül tümcecikde yer alması *eğer* bağlacının dilbilgisel şekilde kullanılmasına olanak vermemektedir.

⁴ İncelemede tümcelerde yer alan eklerle ilişkin bir betimleme yapılmadığı için ekler ayrı ayrı gösterilmemektedir.

Dipnot 1’de belirtildiği gibi çalışmada koşul soru tumcesi tanımına dahil edilmeyen ancak öncül tumceciklerde ne soru sözcüğü içeren diğer koşul yapılar bulunmaktadır. Söz konusu yapılara ilişkin örnek (15)’de sunulmaktadır:

(15) a. [[Kim erken gelirse] [ödülü o kazanır.]]

b. *[Eğer kim erken gelirse] [ödülü o kazanır.]]

(15b) örneğinde görüldüğü gibi ne soru sözcüğünün öncül tumcecikde yer almasına rağmen soru ifadesi olmayan bu tür koşul yapılarında da *eğer* bağlacı koşul soru tumcelelerinde olduğu gibi kullanılamamaktadır. Bu da yukarıda bağlacın [+ne] özelliği barındırmadığına ilişkin görüşü desteklemektedir.

Diğer yandan (12), (13) ve (14) örneklerinde sunulan koşul soru tumceleri ile (15) örneğinde sunulan koşul yapılar her iki koşul yapısında öncül tumceciklerde ne soru sözcüğü yer almasına karşın farklı yapılardır. Çünkü koşul soru tumceleri dinleyiciye soru yöneltilmektedir, ancak (15)’deki koşul yapısı düz tumcedir. Bu farklılık sonuç tumcelelerinin örüntülenme biçiminden ortaya çıkmaktadır. Diğer bir deyişle sonuç tumcecikler tumcenin soru tumcesi mi yoksa düz tumce mi olacağını belirlemektedir. Bu durum da koşul tumcelerinin betimlenmesine katkıda bulunmaktadır.

Koşul soru tumcesi örneklerine bakıldığında bu tumcelerde konuşucunun dinleyiciye bir soru yönelttiği görülmektedir. Konuşucu sonuç tumceciğinde soru yerine (15) örneğinde olduğu gibi düz bir ifade kullandığında koşul yapıları soru ifadesi olmaktan çıkıp düz anlatıma dönüşmektedir. Bu değişime ilişkin örnek aşağıda verilmektedir:

(16) Kim erken gelirse şaşırırsın?⁵

(15) örneği ile (16) örneğinin öncül tumcecikleri aynı olmasına rağmen sonuç tumcesinin örüntüsü farklıdır. Bu iki koşul yapısı arasındaki farklılık (16)’da sonuç tumceciğinde dinleyiciye yöneltilen bir soru içermesinden (15)’de ise sonuç tumceciğinde genel bir kuralın yer almasından kaynaklanmaktadır. Kısacası tüm koşul soru tumcelelerinin sonuç tumcecikleri dinleyiciye yöneltilmektedir. Belgisiz ad öbeği işlevine sahip ne soru sözcükleri içeren (15) türü koşul yapılarının sonuç tumcecikleri ise genele yönelik bildirimlerdir.

Eğer bağlacının koşul soru tumcelelerinde ve (15)’de örneklendirilen koşul yapılarında kullanılamaması bağlacın koşul tumcelelerinde etki alanında yer alan tumceciği de ortaya koymaktadır. Bu amaçla aşağıda bağlacın kullanıldığı ve koşul tumce yapısında ne soru sözcükleri içeren tumceler incelenmektedir. İncelenen ilk koşul tumcesi türü öncül tumcecikde dolaylı soru yantumcelerinin kullanıldığı örneklerdir ve bu tumcelerde *eğer* bağlacı diğer koşul tumcelelerinde olduğu seçimlik bir şekilde kullanılabilir. Bu durum aşağıda sunulan tumcelere örneklendirilmektedir:

⁵ Koşul soru tumcelelerinin sonuç tumceleri değiştirildiğinde bunlar da düz tumce haline gelmektedir. Örneğin,

(1) Bu yıl hangi takım şampiyon olursa Avrupa maçlarına doğrudan katılacak.

Ancak (1)’de ne soru öbeği belgisiz bir ada değil belli bir kümede yer alan adlara gönderme yapması nedeniyle (2)’de yeniden sunulan koşul yapısından farklıdır:

(2) Kim erken gelirse ödülü o kazanır.

(17) [[(Eğer) Egemen [Cem'in *kime* inandığını] biliyorsa] [hiç şaşırمام.]]

(18) [[(Eğer) Ege [onun *ne* düşündüğünü] tahmin edebilseydi] [kendini üzmezdi.]]

(19) [[(Eğer) sen [Egemen'in *ne zaman* Ankara'ya geleceğini] haber verirsen] [bize yardım etmiş olursun.]]

(17), (18) ve (19)'daki koşul yapılarında koşul soru tümcelerinde gözlenen durum aksine *eğer* bağlacının kullanılması seçimlik olmak üzere olasıdır. Dolayısıyla bu üç örnekte sunulan koşul tümceleri koşul soru tümcelerinden farklı bir yapıya sahiptir. Öncül tümcecikte yer alan dolaylı soru yantümcesi, örneğin *Cem'in kime inandığını*, [+ne] özelliğinin *eğer* bağlacı tarafından sahip olunmasını zorunlu kılmamaktadır. Çünkü yantümceler *eğer* bağlacının etki alanında yer almamaktadır. Bu da bir kez daha adı geçen bağlacın yalnızca öncül tümcecikleri etki alanına aldığını ortaya koymaktadır. Dolayısıyla yantümce öğelerinin etkinleşmesini gerekli kıldığı özellik *eğer* bağlacının taşıdığı özellik ile uyum içinde olmak zorunda değildir ve bu da söz konusu bağlacın kullanılmasına olanak vermektedir.

Ne soru sözcükleri öncül tümcecik yerine sonuç tümceciklerde kullanıldığı zaman da *eğer* bağlacının kullanılması diğer koşul tümcelerinde olduğu gibi seçimliktir. Bu durum aşağıdaki örneklerle sunulmaktadır:

(20) [[(Eğer) Ege oyun oynayacaksa] [yemeği *kim* yapacak?]]

(21) [[(Eğer) sinemaya gideceksen] [dersini *ne zaman* çalışacaksın?]]

(20) ve (21)'de sunulan örneklerde görüldüğü gibi ne soru sözcükleri sonuç tümceciklerinde kullanıldığında *eğer* bağlacının kullanılması seçimlik olacak biçimde olasıdır. Bunun nedeni sonuç tümceciklerinin *eğer* bağlacının kapsamı dışında olmasıdır. Diğer bir deyişle [+ne] özelliği öncül tümcecik için değil sonuç tümcecik için gerekmektedir. *Eğer* bağlacının kapsamı belirginleştirilerek (20) örneği aşağıda tekrar sunulmaktadır:

(22) [[(Eğer) Ege oyun oynayacaksa] [yemeği kim yapacak?]]

Öncül tümcecik

Sonuç tümcecik

(22)'de daha belirgin şekilde görüldüğü gibi ne soru sözcüğü *kim*, *eğer* bağlacının kapsamı dışında kalan sonuç tümcecikte bulunmaktadır. Dolayısıyla *eğer* bağlacının ne soru öbeğini destekleyecek özellikleri taşımaması herhangi bir özellik çakışmasına ya da uyumsuzluğa ve dilbilgisel olmayan bir tümceye yol açmamaktadır. Özellik çakışması olmaması ise *eğer* bağlacının öncül tümcecikte kullanımını olası kılmaktadır.

Koşul soru tümcelerini yukarıda sunulan türdeki koşul tümcelerinden ve öncülde soru sözcükleri içermeyen diğer koşul tümcelerinden ayırt eden bir diğer özellik ise öncül-sonuç tümcecik diziliminin sabit kalması ya da bu tümceciklerin yer değiştirememesidir. Aşağıda sunulan örnekler koşul soru tümcelerinde sözü edilen bu kısıtlamayı ve öncül tümcecikte ne sorusu barındırmayan koşul tümcelerinde öncül-sonuç tümceciklerin yer değiştirmesinin olası olduğu göstermektedir:

(23) a. [[Egemen ne yaparsa] [sevinirsin?]]

b. *[[Sevinirsin] [Egemen ne yaparsa?]]

(24) a. [[(Eğer) Egemen mutlu olursa] [sevinirim.]]

b. [[Sevinirim] [(eğer) Egemen mutlu olursa.]]

(23a) örneğinde öncül tümcecikte ne soru sözcüğü bulunmaktadır ve tümce dilbilgisel olacak şekilde öncül-sonuç dizilimine sahiptir. Dizilimin sonuç-öncül tümcecik şeklinde olduğu (23b) örneği ise dilbilgisel değildir. (24)'de yer alan örnekte ise öncül tümcecikte ne soru sözcüğü kullanılmamaktadır ve tümcenin hem öncül-sonuç hem de sonuç-öncül şeklinde dizilimi olasıdır. Dolayısıyla (23)'de sunulan tümceler koşul soru tümcelerinde sadece öncül-sonuç diziliminin mümkün olduğunu göstermektedir.

Ayrıca öncül tümcecikte dolaylı soru yantümcesi içeren koşul tümceleri ile sonuç tümcecikte soru öbekleri içeren koşul tümcelerinde öncül-sonuç diziliminin yer değiştirmesi aşağıda sunulan örneklerde görülebileceği gibi olasıdır.

(25) a. [[(Eğer) Ege [onun ne düşündüğünü] tahmin edebilseydi] [kendini üzmezdi.]]

b. [[Kendini üzmezdi] [(eğer) Ege [onun ne düşündüğünü] tahmin edebilseydi.]]

(26) a. [[(Eğer) Ege oyun oynayacaksa] [yemeği kim yapacak?]]

b. [[Yemeği kim yapacak] [(eğer) Ege oyun oynayacaksa?]]

Öncül-sonuç diziliminin yer değiştirebildiğini gösteren (24), (25) ve (26) örnekleri koşul soru tümcelerinden farklılaşmaktadır. Bu üç koşul tümcesi *eğer* bağlacının seçimlik olması açısından da benzeşmekte ve koşul soru tümcelerinden ayrılmaktadır.

Koşul soru tümcelerinde öncül-sonuç diziliminin sabit olması öncül tümcecikte ne sorusu öbeğinin öncül tümcecik eyleminde yer alan koşul ekiyle, -sA, meydana getirdiği etkileşimin bir sonucu olarak görünmektedir. Çünkü aynı etkileşim dizilim serbestliği olduğu gözlenen ve yukarıda sunulan diğer üç koşul yapısında bulunmamaktadır. (24)'de örneklendirilen koşul tümcesinde ne soru öbeği yer almamaktadır. (25) örneğinde ise -sA eki eki ne soru öbeğiyle aynı tümcecik içerisinde değildir ve (26) örneğinde yine -sA eki ile ne soru öbeği aynı tümcecikte bulunmamaktadır. Dolayısıyla ne soru öbeğiyle -sA ekinin aynı tümcecikte yer almasının söz konusu tümceciğin dizilimini dondurduğunu ve yer değiştirmeye olanak vermediğini ileri sürmek olasıdır.

Dancygier (1993) ne soru sözcükleri içermeyen koşul tümceleriyle ilgili olarak *eğer* bağlacı içeren öncül-sonuç diziliminde öncül tümceciğin sonuç tümceciğin yorumlanması için gerekli kavramsal çerçeveyi sunan varsayımsal bir olayı ya da durumu ifade ettiğini savunmaktadır. Bu şekilde *eğer* parçacığı öncül tümcecikte yer alan önermenin olgusal bir ifade ya da gerçekleşmiş bir olay olmadığına işaret etmektedir (Tynan ve Delgado Lavin 1997). Aşağıda örneği tekrar sunulan koşul soru tümceleriyle ilgili olarak Dancygier'in bu görüşü öncül-sonuç diziliminin sabit kalmasını da açıklar görünmektedir.

(27) [[Egemen ne yaparsa] [sevinirsin?]]

(27) örneğinin öncül tümceciğinde konuşucu ne soru sözcüğüyle daha da belirginleşmiş olan varsayımsal bir durumu ifade etmekte ve bu duruma ilişkin kavramsal bir

çerçeve oluşturmaktadır. Ancak sonuç tümceciğinde söz konusu varsayımsal duruma ilişkin konuşucunun yorumu yer almamaktadır. Bunun yerine sonuç tümceciğinde öncülde oluşturulan kavramsal çerçeve dahilinde dinleyicinin sergileyeceği belli bir davranış konuşucu tarafından sorgulanmaktadır. Kısacası yöneltilen sorunun çerçevesini sunan kavramsal oluşum dile getirilmeden önce sorulması mümkün olmamaktadır. Dolayısıyla sonuç tümceciğin sorunun temeli için gerekli kavramsal çerçeve öncül tümcecikte oluşturulmadan dile getirilmesi olası değildir.

Koşul tümcelerinde öncül-sonuç diziliminin sabit olması bu tür tümcelerin kullanımlarıyla da bağlantılıdır. Giriş bölümünde değinildiği gibi sonuç-öncül diziliminin kimi durumlarda sorulara verilen yanıtlar olabileceği ileri sürülmüştür (Dancygier 1993). Ancak koşul soru tümceleri diğer koşul tümcelerinin aksine kendileri soru oldukları için sorulara verilmesi olası yanıtlar olması mümkün değildir. Bu nedenle koşul soru tümcelelerinde sonuç-öncül diziliminin kullanılmadığı da savunulabilir.

Öte yandan koşul soru tümcelerinde öncül-sonuç tümceciklerinin yer değiştirememesi Türkçe’de soru sözcüklerinin eylem sonrası kullanılmamasıyla benzerlik taşımaktadır. Önceden de belirtilmiş olduğu gibi Türkçe’de ne soru sözcükleri eylem sonrası konumda yer alamamaktadır. Aşağıdaki tümce ne sorularına ilişkin bu kısıtlamayı tekrar örneklendirmektedir:

(28) a. Bu kitabı kim yazmış?

a’. *Bu kitabı yazmış kim?

Dolayısıyla ne soru sözcüğü içeren öncül tümcecikler tıpkı ne soru sözcüklerinin ana eylem sonrası konumda kullanılmamasına benzer şekilde sonuç tümceciklerin ardından kullanılmamaktadır. Öte yandan ne soru sözcüklerinin öncül tümceciklerdeki konumları basit tümcelerde gözlenen konum özellikleriyle de benzerlikler taşımaktadır. Ne soru sözcükleri içinde yer aldıkları öncül tümceciklerde basit tümcelerde sergiledikleri çalkama sonucu yer değiştirme özelliklerini sergilemektedir. Diğer bir deyişle, öncül tümceciklerde ne soru sözcükleri eylem öncesi konumda ve tümceciğe baş olacak konumda kullanılabilmektedir. Bu gözleme ilişkin örnekler aşağıda sunulmaktadır:

(29) a. [[Ege *kimi* gördüyse] [sevinmiştir?]]

b. [[*Kimi*_i Ege _t gördüyse] [sevinmiştir?]]

(30) a. [[Ege *hangi kitabı* okuduysa] [sıkılmıştır?]]

b. [[*Hangi kitabı*_i Ege _t okuduysa] [sıkılmıştır?]]

(31) a. [[Ege *ne zaman* gelirse] [şaşırsın?]]

b. [[*Ne zaman*_i Ege _t gelirse] [şaşırsın?]]

(32) a. [[Ege *neyi* görürse] [mutlu olur?]]

b. [[*Neyi*_i Ege _t görürse] [mutlu olur?]]

Yukarıda sunulan örneklerin her iki seçeneği de dilbilgiseldir. Dolayısıyla ne soru sözcükleri koşul tümcelerinin öncüllerinde basit tümcelerde sahip oldukları sözdizimsel özellikleri sergilemekte ve çalkalama sonucu yer değiştirmektedir. Öte yandan koşul tüm-

celerinin ada kısıtlaması⁶ türlerinden birini oluşturduğu dikkate alındığında (Sprouse vd. 2011; Taylor 2007) bu kısıtlamanın Türkçe için söz konusu koşul soru tümcesi örnekleri temelinde geçerli olmadığını ileri sürmek olasıdır. Çünkü yukarıda yer alan (29), (30), (31) ve (32) örneklerinde gözlemlendiği gibi ne sözcükleri öncüldeki eylem öncesi konumdan tümceciğin başına taşınabilmektedir.

Eğer bağlacının özellikleri

Yukarıda sunulan koşul soru tümceleri ve diğer koşul tümcelerinin sözdizimsel özelliklerine ilişkin gözlemler *eğer* bağlacının şimdiye dek üzerinde yeterince durulmamış olan bazı özelliklerini de ortaya koymaktadır. Bu özelliklerden ilki *eğer* bağlacının [+ne] özelliği barındırmamasıdır. Bu nedenle *eğer* bağlacı öncül tümcecikde bu özelliklerin etkinleştirilmesini gerektiren ne soru öbeği gibi öğeler bulunduğu kullanılamamaktadır. Öte yandan söz konusu kısıtlama *eğer* bağlacının öncül tümcecik üzerinde etkili olduğunu da ortaya koymaktadır. Yalnızca öncül tümceciği etkileyip tümcenin tümünü etkilememesi nedeniyle bu bağlacın dar etki alanı olduğunu belirtmek de olasıdır.

Eğer bağlacına ilişkin bir diğer özellik ise adı geçen bağlacın seçimli olacak şekilde kullanıldığı koşul tümcelerinden bazılarında konuşucunun ifade ettiği önermeye ilişkin kişisel tutumunu dile getirmesidir. Bu tür koşul tümcelerinde konuşucu öncül tümcede yer alan önermenin kesinliğinden emin değildir, bağlacın kullanılması bu durumu daha güçlü bir şekilde ifade etmektedir. Koşul soru tümcelerinde ise yukarıda da belirtildiği ve aşağıda sunulan örnekte bir kez daha görülebileceği gibi *eğer* bağlacı kullanılamamaktadır.

(33) a. Ege kimi görürse mutlu olur?

a'. * Eğer Ege kimi görürse mutlu olur?

(33) örneğinde görülmekte olduğu gibi öncül tümcecikde ne soru öbeği olduğunda *eğer* bağlacı kullanılamamaktadır. Yukarıda belirtildiği gibi *eğer* bağlacı konuşucunun öncül tümcecikdeki önermenin kesin olmamasını ifade etmesini belirginleştirmiştir. (33a)'da sunulan örnekte ise öncül tümcecikde yer alan önermenin kesin olup olmaması söz konusu değildir, çünkü öncül tümcecikde konuşucu bir soru dile getirmekte ve bu şekilde kavramsal yapı oluşturmaktadır. Oluşturulan bu kavramsal yapı sonuç tümceciğinde dinleyicinin yanıtlaması için bir soru olarak düzenlenmektedir. Dolayısıyla konuşucunun öncüldeki önermeyle ilgili kesin olmama durumunu *eğer* bağlacıyla güçlendirdiğine ilişkin görüş yukarıdaki örnekte bu bağlacın kullanılamamasıyla doğrulanmaktadır.

⁶ Sprouse vd. (2011) bu kısıtlamaya ilişkin olarak (2a)'yı örnek olarak vermektedir. Kısıtlamanın çoklu ne sorularında ortadan kalktığı ise (2b)'de örneklendirilmektedir:

(2) a. * What do you laugh if John buys _____?

b. Who do you laugh if John buys what?

Taylor (2007) tarafından İngilizce'ye ilişkin verilen ada kısıtlamasının kimi zaman çoklu ne soruları dışında kalan öğeler kullanıldığında da söz konusu olmadığına ilişkin örnek aşağıda sunulmaktadır:

(3) Rich's sports car, if Michelle buys it, her insurance premium will increase.

Öte yandan (33a) örneği Ruhi, Zeyrek ve Turan (1999) tarafından ileri sürülen görüşün koşul soru tümceleri çerçevesinde geçerli olmadığını da göstermektedir. Araştırmacılar *eğer* bağlacının zihinsel/kavramsal bir çerçeve oluşturulan öncüllerde kullanıldığını savunmuştur. Ancak (33a) ve diğer koşul soru tümcelerinin öncüllerinde kavramsal bir model ya da çerçeve meydana getirilmesine karşın *eğer* bağlacı kullanılmamaktadır.

Eğer bağlacının koşul soru tümcelerinde kullanılmaması Türkçedeki koşul yapılarında *eğer* bağlacının değil –sA koşul ekinin birincil koşul imi olduğunu da ortaya koymaktadır.⁷ Bununla birlikte yukarıda belirtilen etki alanı nedeniyle *eğer* bağlacı öncül tümceciklerin örüntülendirilmesinde önemli bir işlev üstlenmektedir.

Sonuç

Bu çalışmada öncül tümceciklerde ne soru öbekleri içeren ve soru ifadeleri olan koşul soru tümcelerinin sözdizimsel özellikleri diğer koşul yapıları ile karşılaştırılarak betimlenmiştir. Koşul soru tümcelerinin sözdizimsel özelliklerine ilişkin çalışmada ortaya konan gözlemler şu şekilde özetlenebilir:

(a) Koşul soru tümcelerinin öncül tümceciklerinde *eğer* bağlacı kullanılmamaktadır.

(b) Koşul soru tümcelerinde öncül-sonuç tümcecik dizilişi sabittir; tümceciklerin yer değiştirmesi olası değildir.

Yukarıda belirtilen bu iki özellik koşul soru tümcelerinin diğer koşul yapılarından farklı olduğunu göstermektedir. Çünkü diğer koşul yapılarında *eğer* bağlacı seçimlik olarak kullanılmaktadır ve yalnızca öncül-sonuç tümcecik dizilişi değil sonuç-öncül tümcecik dizilişi seçeneği de bulunmaktadır. Koşul yapıları arasında yapılan karşılaştırmalar sonucunda *eğer* bağlacının öncül tümceciklerde ne soru öbekleri olmadığı zaman kullanılabilmesi görülmüştür. Bunun nedeni *eğer* bağlacının [+ne] özelliği taşımasıdır. Koşul soru tümcelerinde öncül-sonuç tümcecik dizilişinin tek seçenek olması ise öncül tümcecikde geliştirilen kavramsal çerçeve olmaksızın sorunun yöneltilememesidir. Bir diğer neden ise koşul eki –sA ile ne soru öbeğinin öncül tümcecikçi sabitleştirmesidir.

İncelemede *eğer* bağlacının [+ne] özelliği taşımasının yanı sıra koşul tümcelerinin öncüllerini etki alanına aldığı ve bu etkinin bağlacın kullanımının seçimlik olmasına rağmen güçlü olduğu saptanmıştır. Öncül tümceciklerde konuşucu önermeye ilişkin kuşkusunu dile getirmedikçe *eğer* bağlacının kullanılmadığı da görülmüştür.

Ne soru sözcüklerinin öncül tümceciklerde basit tümcelerde sergiledikleri sözdizimsel özellikleri sergiledikleri yapılan incelemede ortaya çıkan bulgulardan biridir. Basit tümcelerde eylem öni konumda ya da çalkalama işlemi sonucu tümce başı konumda kullanılan ne soru sözcükleri koşul sorularının öncül tümceciklerinde de eylem öni konumda ya da tümcecikçe baş olacak konumda kullanılmaktadır.

⁷ *Eğer* sözcüğünün *agar* biçimiyle kullanıldığı dillerden biri olan Hintçe’de de bu bağlacın koşul tümcelerinde kullanılması zorunlu olmadığı için *agar* Hintçe koşul tümcelerinin baskın imi olarak kabul edilmemektedir (Bhatt ve Pancheva 2006).

Çalışmada koşul soru tümceleri üzerinden koşul yapılarla ilişkin ayrıntılı betimlemeler sunulup bu yapıların sergilediği özelliklerden bir kısmı ortaya konulmuş olmakla birlikte koşul yapılarına ilişkin daha değişik açılardan çalışmalar yapılması gerekli görünmektedir. Ayrıca bu çalışmada olduğu gibi dilsel yapılar tek tek değil birlikte ele alındığında ilgili yapıların etkileşimi Türkçe konusunda daha derinlemesine betimlemeler geliştirilmesi olasıdır.

Kaynakça

- Akar, D. (2001). Wh-questions in Turkish, *Current issues in Turkish linguistics. Proceedings of the 5th international conference on Turkish linguistics 2*, 67-74.
- Aygen Tosun, G. (1997). Türkçe’de koşul tümcelerinin bazı sözdizimsel ve anlambilimsel özellikleri. *XI. Dilbilim Kurultayı Bildirileri*, 35-45.
- Bhatt, R. ve R. Pancheva. (2006). Conditionals. M. Everaert, H. van Riemsdijk, R. Goedemans ve B. Hollebrandse (Eds.), *The Blackwell companion to syntax*, vol. 1 içinde (ss. 638–687).
- Wiley-Blackwell. Bryne, R. M. J. ve P. N. Johnson-Laird. (2009). ‘If’ and the problems of conditional reasoning, *Trends in cognitive science* 13, 282-287.
- Caron, B. (2006). Condition, topic and focus in African languages: Why conditionals are not topics. *ZAS papers in linguistics* 46, 69-82.
- Comrie, B. (1986). Conditionals. A typology. Elizabeth Closs Traugott vd. (eds.), *On conditionals* içinde (ss. 77-99), Cambridge: Cambridge University Press.
- Csato, E. A. ve L. Johanson. (1998). Turkish. L. Johanson ve E. A. Csato (Eds.), *Turkic languages* içinde (ss. 203-235), London and New York: Routledge.
- Dancygier, B. (1993). Interpreting conditionals. Time, knowledge and causation. *Journal of Pragmatics* 19, 1: 19-50.
- Egré, P and M. Cozic. (2010). If clauses and probability operators, *IHPST*.
- Gencan, T. N. (2001). *Dilbilgisi*. Ankara: Ayraç Yayınevi
- Göksel, A. ve Kerslake, C. (2005). *Turkish: A Comprehensive Grammar*. London and New York: Routledge.
- Hacıoğlu, N. (1993). Adverbial clauses as topics in Turkish. *La Trobe working papers in linguistics* 6.
- Haiman, J. (1978). Conditionals are topics. *Language* 54: 564-589.
- Isaacs, J. ve K. Rawlins. (2006). Conditional questions, S-Trends 2006 (University of California, Berkley)’da sunulan bildiri.
- Kishimoto, H. (2005). Wh-in-situ and movement in Sinhala questions, *Natural language and linguistic theory* 23 (1):1-51.
- Kornfilt, J. (1997). *Turkish*. London: Routledge.

- Kuruoğlu, G. (1986). Semantic effects of word order in complex sentences. D. Slobin ve K. Zimmer (Eds.), *Studies in Turkish linguistics* içinde (ss. 233 ff)
- Lowe, I. (1992). Conditional clauses. Their information status and discourse function. S. J. J. Hwang vd. (Eds.), *Language in contexts. Essays for R. E. Langacker* içinde (ss. 339-358), The Summer Institute of Linguistics.
- McCready, E. ve B. Reese. (2002). Counterfactual morphology and licensing of modal subordination in Hindi. SALA XXII'de sunulan bildiri.
- Narayanan, R. vd. (2009). Sentiment analysis of conditional sentences. *Proceedings of the 2009 conference on empirical methods in natural language processing*. ACL ve AFNLP Singapur, 180-189.
- Özsoy, A. S. (1999). *Türkçe=Turkish*. Boğaziçi Üniversitesi Yayınları.
- Ruhi, Ş. D. Zeyrek. ve Ü. D. Turan. (2000). Koşul tuncelerinde varsayımsallık ve gerçek karşılığı. *XIII. dilbilim kurultayı bildirileri*. İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 19-29.
- Sabel, J. (2001). Wh-questions in Japanese: Scrambling, reconstruction and wh-movement, *Linguistic analysis* 31 (1-2).
- Sprouse, J. vd. (2011). Reverse island effects and the backward search for a licensor in multiple wh-questions. *Syntax* 14, 179-203.
- Stalnaker, R. C. (1968). A theory of conditionals. N. Rescher (Ed.), *Studies in logical theory* içinde (ss. 98-112), Oxford.
- Taylor, H. L. (2007). Movement from IF-clause adjuncts. A. Conroy vd. (Eds.), *University of Maryland working papers in linguistics 16* içinde (ss. 189-202), University of Maryland.
- Tynan, J. ve E. Delgado Lavin. (1997). Mood, tense and the interpretation of conditionals. A. Athanasiadou ve R. Dirven (Eds.), *On conditionals again* içinde (ss. 115-142), John Benjamins.
- Velissarou, S. (2000). Conditional questions and which-interrogatives. 21 Mayıs 2009 tarihinde <http://dare.uva.nl/document/443295> adresinden erişildi.

